

Ney-Krwawicz, Marek

"Krakowska Okręgowa Delegatura Rządu na Kraj 1941-1945", Grzegorz Ostasz, Rzeszów 1996 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 29/4, 173-175

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Ostasz, *Krakowska Okręgowa Delegatura Rządu na Kraj 1941-1945*, Rzeszów 1996, ss. 401

Historiografia Polskiego Państwa Podziemnego wzbogaciła się ostatnio o jeszcze jedną, bardzo istotną publikację. Po pionierskich pracach G. Górskiego⁷ i W. Grabowskiego⁸, dotyczących przede wszystkim działającej w Warszawie centralnej Delegatury Rządu RP na Kraj, aczkolwiek obejmujących też terenowe struktury aparatu Delegatury, na naszym rynku księgarskim ukazała się pierwsza monografia Okręgowej Delegatury Rządu. Wydana przez Oficynę Wydawniczą Politechniki Rzeszowskiej książka Grzegorza Ostasza *Krakowska Okręgowa Delegatura Rządu na Kraj 1941-1945* jest nieco zmienioną wersją jego rozprawy doktorskiej. Warto w tym miejscu zauważyć, iż te trzy wymienione tu, a podstawowe dla badań nad cywilnymi strukturami Polskiego Państwa Podziemnego książki są wynikiem prac historyków średniego i młodszego pokolenia. Najmłodszym z nich, a mającym już swój dorobek naukowy (jak np. wydana w 1992 r. książka *Obwód ZWZ-AKRzeszów. Konspiracja wojskowa i „Burza”*) jest autor omawianej publikacji.

Prezentowana książka została oparta na bardzo rozległej bazie materiałowej. Autor wykorzystał dokumenty zgromadzone w archiwach krajowych (np. w Archiwum Akt Nowych, Archiwum ZHRL, Archiwum Delegatury UOP w Krakowie i Rzeszowie, Archiwum WIH), jak i londyńskich (Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego oraz Studium Polski Podziemnej). Sięgnął też do licznych zbiorów prywatnych oraz prasy konspiracyjnej. Spożytkował dotychczasową, bardzo zróżnicowaną, literaturę przedmiotu oraz szereg cennych relacji i wspomnień.

Głównym celem podjętych badań było przede wszystkim odtworzenie struktur organizacyjnych i działalności Okręgowej Delegatury Rządu w Krakowie. Lektura książki skłania do uzasadnionego wniosku, iż cel ten Autor w pełni zrealizował. Odtwarzając pracę krakowskiej Delegatury, starał się jednocześnie ukazać ją na tle poczynań głównych stronnictw politycznych oraz bardzo skomplikowanych zagadnień stosunków cywilnego pionu państwa podziemnego z wojskowymi strukturami „Teczki” — administracji tworzonej przez ZWZ-AK. Chronologicznie książka dotyczy okresu od początku 1941 r., tj. pojawienia się w Krakowie załóg Delegatury, do wygaśnięcia jej pracy w pierwszym półroczu 1945 r. Nie oznacza to, iż Autor pomija wydarzenia z lat 1939-1940.

Konstrukcja pracy jest przejrzysta, zamknięta w pięciu różnych pod względem objętości rozdziałach. Rozpoczyna książkę przedstawienie w bardzo zwięzłym i spójnym wykładzie genezy Podziemnego Państwa Polskiego i Delegatury Rządu na Kraj. Zrębom Krakowskiej Okręgowej Delegatury Rządu na tle rozwoju konspiracji w południowej Polsce jest poświęcony kolejny rozdział. Autor zwraca tu m.in. uwagę na wysunięcie się, niejako siłą rzeczy, na plan pierwszy poczynań konspiracji wojskowej, i to zarówno w skali ogólnokrajowej, jak i regionu krakowskiego. Na tym tle rysuje działania konspiracji cywilnej reprezentowanej przez główne stronnictwa polityczne i powołanie Krakowskiego Komitetu Międzypartyjnego. Za najważniejszy efekt tego porozumienia uważa Autor podjęcie budowy podziemnej administracji rządowej, na co miały wpływ harmonijne kontakty KKM z Komendantem Obszaru

⁷ *Administracja Polski Podziemnej w latach 1939-1945. Studium historyczno-prawne*, Toruń 1995.

⁸ *Delegatura Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj 1940-1945*, Warszawa 1995.

nr 4 ZWZ, a tym samym szybki dostęp do napływających do kraju z Francji, a potem Wielkiej Brytanii instrukcji rządowych. Dzięki temu już w maju 1940 r. KKM w obecności gen. Komorowskiego zgłosił kandydatów na urząd Delegata Rządu w Okręgu (województwie) Krakowskim. Zatwierdzenie odwlekło się jednak znacznie.

Po tych wprowadzających rozdziałach przechodzi Autor do prezentacji procesu tworzenia i działalności struktur Okręgowej Delegatury Rządu w Krakowie, a więc zasadniczej części pracy. Zwraca tu uwagę na spory i konflikty między stronnictwami i partiami reprezentowanymi w Politycznym Komitecie Porozumiewawczym Okręgowym, które stanowiły nieodłączny element funkcjonowania podziemnego aparatu państwowego. Mimo jednak tych nieustannych sporów do końca 1942 r. obsadzono kierownicze stanowiska we wszystkich wydziałach Okręgowej Delegatury Rządu w Krakowie. Niemala była w tym zasługa samego Okręgowego Delegata — Jana Jakóbca, który z dużymi oporami (sam nawet składając w marcu 1942 r., nieprzyjętą dymisję) konsekwentnie dążył do zmontowania aparatu okręgowej delegatury. W rezultacie stanowiła ona drugą po warszawskiej dobrze i sprawnie działającą delegaturę okręgową w Polsce centralnej. G. Ostasz rzeczowo i sprawnie relacjonuje organizację i działania podejmowane na szczeblu Delegatury Okręgowej, wtapiając je w tło poczynań i zadań odpowiednich departamentów centralnej Delegatury Rządu RP na Kraj z siedzibą w Warszawie. Uzyskujemy przez to spójne spojrzenie na prace okręgowego aparatu delegackiego i warszawskiej centrali. W tym też kontekście warto odnotować opinię Autora dotyczącą tak animującej stronnictwa polityczne administracji organizowanej przez Siły Zbrojne w Kraju. „Przejęcie przez ODR w Krakowie, na przełomie 1943 i 1944 roku, aparatu akowskiej administracji zmilitaryzowanej (krypt. „Teczka”) wzmocniło delegaturę w sposób niekwestionowany przez żadnego z przeciwników „Teczki”. Struktury podziemnej administracji rządowej — pisze Autor — otrzymały zespół zdyscyplinowanych, doświadczonych w pracy konspiracyjnej fachowców. Nie sposób dociec dokładnej liczby scalonych pracowników i współpracowników „Teczki”. Wiele dokumentów świadczy jednak, że były to grupy liczniejsze od zgromadzonych przez delegaturę w większości powiatów krakowskiego okręgu” (s. 174). Jak słusznie zauważa Autor, spotkania konspiracyjnego wojewody z komendantem Okręgu Krakowskiego AK jednoznacznie wskazywały na to, iż „przygotowanie powstania powszechnego jest niemożliwe bez współpracy podziemia wojskowego i cywilnego. Do zrealizowania głównego celu konspiracji konieczne było porozumienie administracji tymczasowej ze strukturami podziemia wojskowego” (s. 177).

Kolejna, obszerna część pracy została poświęcona powiatowym delegaturom rządu w Okręgu Krakowskim. Zawiera ona 28 zwartych szkiców prezentujących struktury, prace i obsadę personalną powiatowych delegatur. Owa „szkicowość”, jak zaznacza sam Autor, nie była przypadkowa. Wynikała z konieczności prezentacji 27 delegatur niższego szczebla przy zróżnicowanej jednocześnie bazie archiwalnej. G. Ostasz, prezentując terenowe działania delegatury zwraca uwagę na rozbieżność w ich ocenach. Z jednej bowiem strony konspiracyjny wojewoda krakowski oceniał, iż starostowie spełniali dobrze swoje obowiązki, cechując się zdyscyplinowaniem, z drugiej zaś strony — bardzo krytycznie oceniano prace delegatury w kręgach Armii Krajowej. Wypada zgodzić się z autorem, gdy pisząc o tym problemie stwierdza: „Co się tyczy różnic w ocenie delegatur powiatowych nie są one wynikiem pobłażliwości zwierzchników administracji rządowej ani nadmiernego krytycyzmu oficerów Armii Krajowej. Jak się zdaje, decydowało co innego. Praca delegatury rządu była stosunkowo mało znana. Urzędnicza, a nawet biurokratyczna działalność nie wywoływała społecznego zainteresowania. Nie sprzyjała tworzeniu legendy, jaka powstawała wokół Armii Krajowej, czy

innych paramilitarnych struktur podziemia" (s. 184). Wydaje się, iż formułując tę opinię Autor dotknął sedna sprawy. Istotnie bowiem żmudne prace przygotowawcze do objęcia władzy na zwalnianych spod okupacji terenach polskich związane z przygotowaniem aktów prawnych, typowaniem ludzi do obsady stanowisk, obiektów do zainstalowania się jawne działających w okresie przejściowym władz, objęcia swymi działaniami przemysłu, komunikacji, czyli innymi słowy — wyjścia na powierzchnię podziemnego aparatu państwowego i sprawnego jego działania były o wiele mniej efektywne od działań dywersyjno-bojowych Armii Krajowej. Były jednak niezbędne do sprawnego odbudowania zniszczonego wojną kraju. Z kart książki G. Ostasza przebija ogrom podejmowanych przez powiatowe ogniwa delegatury prac. Zaletą pracy jest przy tym to, iż nie ogranicza się ona tylko do okresu okupacji niemieckiej. Autor w miarę możliwości materiałowych przedstawia próby wychodzenia spod ziemi cywilnego aparatu państwowego w chwili wkraczania na dany teren wojsk radzieckich oraz wynikające z tego konsekwencje.

Zamyka pracę rozdział poświęcony ostatniemu okresowi działalności Okręgowej Delegatury Rządu w okresie od wiosny 1944 r. do wiosny 1945, a więc w czasie „Burzy”, a potem funkcjonowania na tym terenie po upadku Powstania Warszawskiego aparatu centralnej Delegatury Rządu z Janem Stanisławem Jankowskim na czele. Według dostępnych Autorowi materiałów, działalność Okręgowej Delegatury w Krakowie wygasła w końcu maja 1945 r.

Jak stwierdza Autor w podsumowaniu książki, Krakowska Okręgowa Delegatura Rządu wypełniła swoje zadanie w takich dziedzinach, jak: oświata, opieka społeczna, walka cywilna. „W innych — pisze G. Ostasz — okazywała się czynnikiem konsolidującym. Widać to najbardziej w sprawach obronności (wojska) i bezpieczeństwa. Pilnowała bowiem ODR podstaw życia państwowego. Jej działalność została jednak przerwana przez wrogie siły w momencie, który wolno uznać za kulminacyjny. Stało się to przecież wtedy, odkąd działalność delegatury miała być działalnością jawną" (s. 314).

W sumie więc uzyskaliśmy bardzo ważną publikację, odtwarzającą dzieje jednej z najlepiej zorganizowanych delegatur okręgowych. Można w tym miejscu stwierdzić, iż praca G. Ostasza jest jakby opracowaniem modelowym dla, miejmy nadzieję, analogicznych prac dotyczących pozostałych delegatur okręgowych. Rzecz oczywista, iż każdy teren miał swoją specyfikę i nie sposób mechanicznie powtarzać rozwiązania przyjęte przez Autora prezentowanej książki. Sprawa polega jednak na takim właśnie precyzyjnym wypełnieniu struktur aparatu delegatury okręgowej, jak to uczynił G. Ostasz. Na uwagę zasługuje nasycenie książki personaliami. Korzystanie z niej ułatwia zarówno mapa, jak i schemat organizacyjny Okręgowej Delegatury Rządu w Krakowie. Na uwagę zasługuje indeks nazwisk i pseudonimów, co bynajmniej nie jest w ostatnich latach zjawiskiem tak normalnym, jak to być powinno w publikacjach naukowych. Dopelnieniem tekstu są starannie dobrane ilustracje, prezentujące ponad 70 postaci krakowskiej delegatury.

Marek Ney-Krwawicz
Warszawa

Jerzy Świąch, *Literatura polska w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997, PWN, ss. 583

Praca Jerzego Świącha jest jedną z pierwszych tego typu publikacji poświęconych literaturze lat II wojny światowej. We wstępie Autor pisze, iż chciałby, żeby pozycja ta jako synteza